

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/141814>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-05 and may be subject to change.

De rechtsgang een tragedie, de zitting een drama

Hans den Tonkelaar

The guilty vicarage – ik wou dat ik die titel zelf had bedacht, maar hij is gemunt door Wystan Auden in 1948. Onder deze titel beschrijft hij hoe een intellectueel verslaafd kan zijn aan detectives. Auden vergelijkt de opbouw van de klassieke detective met die van de Griekse tragedie. Ik heb, geheel in de stijl van de werkbespreekingen die Leny en ik sinds begin 2009 op donderdagmorgen hebben, getracht deze vergelijking door te trekken naar de rechtsgang.¹ Mogelijk geeft de tragedie ook een antwoord op de vraag waarom rechtszittingen in de Nederlandse literatuur zo’n teleurstellende rol spelen – als die rol teleurstellend genoemd mag worden.

1. DE DETECTIVE EN DE TRAGEDIE

S.S. van Dine, een nu bijna vergeten Amerikaanse schrijver die eigenlijk Willard Huntington Wright heette, de in Eton en Oxford opgeleide theoloog Ronald Arbutnot Knox en de dichter W.H. Auden hebben respectievelijk in 1928, 1929 en 1948 getracht het wezen van het klassieke detectiveverhaal te doorgronden. Hun conclusies ontlopen elkaar niet wat betreft de elementen ervan: milieu, slachtoffer, dader, verdachten, detective. Deze detective is te vergelijken met een rechter. Allereerst omdat ze alletwee onafhankelijk zijn. Sherlock Holmes, Miss Marple en Hercule Poirot zijn onafhankelijke particulieren die op onderzoek uitgaan. Staat een politiefunctionaris centraal in een verhaal dat het karakter van een klassieke detective heeft, dan vertoont deze stevast afwijkend gedrag. De helden van televisiedetectives worden meer dan eens ‘van de zaak afgehaald’. Hun onafhankelijke eigenwijsheid maakt ze populair.

Een tweede punt van overeenkomst is dat rechters geneigd zijn te denken als Miss Marple. Van Dine en Knox benadrukken dat de misdaad opgelost moet worden met *strictly naturalistic means*; de oplossing behoort niet vanuit het bovennatuurlijke geleverd te worden. Een oplossing komt onder meer voort uit de manier van redeneren van Miss Marple. Zij analyseert gebeurtenissen door uit haar geheugen te putten en te vergelijken. Zij past een

1 Den Tonkelaar 2014.

nieuw probleem in haar bekende kaders – en vooroordelen.² En daarbij generaliseert zij ook nog eens behoorlijk. Zij vraagt zich vrijwel nooit af: 'Is er een grond om deze zaak te vergelijken met de eerdere die ik me nu herinner, en na te gaan of het patroon zich herhaalt?' Hoe sneller ze moeten beslissen, hoe groter de kans is dat ook rechters deze tussenvraag niet stellen. Heel wat politie- en voorzieningenrechters zijn Marples m/v. Waarbij ik aanteken dat Miss Marple nooit zo beroemd zou zijn geworden als haar onderzoeksresultaten niet spectaculair waren.

Auden vergelijkt het verloop van een detectiveverhaal met de beschrijving die Aristoteles in *Poetica* van de tragedie geeft. Je kan deze vergelijking doortrekken naar de rechtsgang. In de aanvang is daar de ogenschijnlijke rust, de *peaceful state before murder*. Voor *murder* kan men elke omstandigheid opschrijven die verstoring werkt. Als deze omstandigheid kenbaar wordt, begint de actie. In de tragedie gaat het dan om de 'fout' van de hoofdpersoon,³ in de detective meestal om *murder*, bij de rechtsgang kan men zowel aan misdrijven en overtredingen als civiele geschillen denken, maar ook aan andere omstandigheden die een rechterlijk ingrijpen noodzakelijk maken: de behoefte aan een onderbewindstelling, aan het verkrijgen van een exequatur en dergelijke. Zonder bewind kan iemand niet blijven functioneren in de maatschappij en zonder exequatur ligt er een niet uitvoerbare uitspraak. Er volgt steeds een onderzoek dat eindigt met een rechterlijke uitspraak die de orde moet herstellen. Bij een detective is er volgens Auden sprake van de *peaceful state after arrest*, in de tragedie van *true* (in plaats van, zoals in het begin, *false*) *innocence*.

Gezien de persoonlijke rol van de detective en de rechter is de vergelijking detective-rechter enigszins gerechtvaardigd en het detectiveverhaal en de rechtsgang kunnen vergeleken worden met de tragedie waarin de catharsis leidt tot de zuivere staat van de dingen. Geheel in stijl met het donderdagse werkoverleg zijn we hiermee in theologische begrippen terechtgekomen: het einddoel zou niet meer of minder zijn dan *a state of grace*.

De tragedie ontwikkelt zich naar de catharsis. Tot het laatste moment daarvóór vinden verwikkelingen plaats en na die loutering volgt de afwikkeling. Vergelijkt men de rechtsgang met een tragedie, dan kan men de zitting vergelijken met de catharsis.

2 Een voorbeeld biedt hoofdstuk 2 ('Miss Marple makes Comparisons') van *A Caribbean Mystery*, waarin zij een hotelpopulatie met mensen uit haar eigen dorp vergelijkt.

3 'Fout' lijkt een understatement voor wat er gebeuren kan in tragedies, maar mijn Aristotelesvertaling gebruikt het woord en het is een makkelijk, veel omvattend woord.

2. DE CATHARSIS

Ook kan men de ruimte tussen het sluiten van het onderzoek en het uitspreken van het vonnis met de catharsis vergelijken. Tussen het onderzoek en de uitspraak ligt, zoals wij onze studenten uitleggen, de sprong die de rechter maakt om de abstracte rechtsregel op het concrete geval toe te kunnen passen en tot een rechtvaardige beslissing te komen. Het is het moment dat vergelijkbaar is met dat waarop Poirot of Sherlock Holmes aan de geïmponeerde omstanders een analyse voorlegt en de dader aanwijst.⁴ Het is het moment van de catharsis in de tragedie, het louterende keerpunt. Naar dit keerpunt heeft het verhaal zich overeenkomstig de wetten van de noodzakelijkheid – het noodlot – ontwikkeld. Het noodlot en de karakters van de tragedie – en hun eigenschappen, vooral de ook in verband met rechtszaken interessante *hubris*: hoogmoed of overmoed – bepalen de loop en de afloop van het verhaal.

De catharsis valt in deze vergelijking samen met de periode van het raadkameren, het nadenken waarbij 'de sprong' gemaakt wordt. In deze vergelijking wordt de zitting zelf een tragedie en is het oorspronkelijke verhaal – dat ik hierna de *mythos* zal noemen in navolging van de aanduiding van het verhaal waarop de klassieke tragedie gebaseerd is – een tragedie in een tragedie geworden. Voldoet de zitting als tragedie in de vorm van een *Rahmenerzählung*?

3. DE ZITTING ALS TRAGEDIE

Overeenkomsten tussen de zitting en de tragedie liggen voor het oprapen: de sterke rituele aspecten, van oudsher – helaas steeds minder – benadrukt door de inrichting van de zittingsruimte met in het mooiste geval de cirkel waarbinnen partijen zich vrijelijk mogen uiten, de vastliggende rollen, de voorgeschreven kleding van de vaste karakters en de niet voorgeschreven kleding van verdachte(n) of partij(en), degenen van wie nog niet duidelijk is wat het noodlot voor hen in petto heeft en ten aanzien van wie je alle mogelijkheden open moet houden. Volgens Aristoteles behoort de hoofdpersoon van een tragedie niet goed en niet slecht te zijn.⁵

De zitting voldoet bijna aan de klassieke eis van eenheid van tijd, plaats en handeling. Nu zijn er veel soorten zittingen. Het is nodig hier met een afgebakend begrip te werken en dat is de zitting waarop een zaak in haar

4 Daarbij is de gelijkenis met een rechtszaak overigens nogal eens expliciet aanwezig, op een spectaculaire wijze bijvoorbeeld in de ontknoping van Agatha Christies *Murder on the Orient Express*.

5 Aristoteles 2012, 52b34, p. 50.

geheel wordt behandeld tot en met de sluiting van het onderzoek. Civiele getuigenverhoren en 'regiezittingen' vallen hier niet onder, de politierechterzitting, het kort geding, maar ook de meervoudige strafzaak – zelfs als die over meerdere dagen is uitgesmeerd –, de bestuursrechtelijke zitting, veel civiele comparities na antwoord en rekestbehandelingen wél.

Het gaat om de zitting als schouwspel. Dit woord doet niet af aan het belang van de rechtszitting. Zij moet een schouwspel zijn omdat de openbaarheid van de rechtspraak, in onze rechtsstaat een wezenskenmerk van overheidsrechtspraak, erin tot uitdrukking komt. *Justice must be seen to be done*⁶ en dat kan letterlijk op de zitting. Het ritueel vertoont van het uitroepen van de zaak tot de sluiting van de zitting een eenheid. Het bestaat uit een voorgescreven reeks logisch en direct op elkaar volgende handelingen en speelt zich op één plaats af, in veruit de meeste zaken (ruimschoots) binnen de begrenzing van een dag – alles in de lijn van wat Aristoteles en Horatius over de tragedie zeggen.

Binnen de eenheid van het ritueel is het aanvaardbaar dat de *mythos* niet zichtbaar is, maar verteld wordt. Zoals de tragediedichters vaak de 'fout' – meer dan eens iets zo vreselijks dat het zich niet laat uitbeelden – of de erop gevolgde 'straf' laten vertellen door een boodschapper, wat aan het effect van het verhaal geenszins hoeft af te doen,⁷ komt informatie ook op de zitting door verhalen naar voren.

4. HET DOEL VAN DE TRAGEDIE

De tragedie kan worden omschreven als een uitbeelding van een ernstige en volledige handeling, in verfraaide taal, door mensen die bezig zijn met handelen en niet door middel van een vertelling, en die doordat zij medelijden en angst wekt bij de toeschouwers deze bevrijdt van de hevige emoties die door het tragische gebeuren zijn opgeroepen.⁸ De toeschouwer moet dus worden meegenomen en via de beleefde emoties 'bevrijd' worden van de druk die het gebeuren op hem legt. Wordt het doel van de tragedie bereikt door een rechtszitting, zou men kunnen zeggen, dan is het publiek meegenomen in het ritueel én in de daarin vertelde *mythos*, heeft het daardoor emoties ondergaan, maar is het ook rijp gemaakt voor de verwerking.

6 In *R. v. Sussex Justices ex parte McCarthy* (1924), overwoog Lord Hewart onder meer '(...) that it is not merely of some importance but is of fundamental importance that justice should not only be done, but should manifestly and undoubtedly be seen to be done'.

7 Aristoteles 2012, 53b1, p. 52.

8 Zie Aristoteles 2012, 49b24, p. 37 met noten aldaar.

De *mythos* wordt op de zitting niet nagespeeld, maar verteld. Daarmee is het geen zelfstandige tragedie meer, maar het vertellen op zichzelf hoeft het hier bedoelde effect bij de toeschouwer niet weg te nemen. Het vertellen op de zitting geschiedt echter fragmentarisch, de vertelling is niet meer volledig en de *mythos* verliest de door het noodlot bepaalde, wetmatige samenhang in de gang van zijn gebeurtenissen.

Wie in de Nederlandse literatuur van de afgelopen tweehonderd jaar rechtszittingen opzoekt, komt een gering aantal tegen. Behoudens een paar ordelijk verlopende, civiele zittingen die beschreven blijken te zijn door juristen,⁹ zijn deze teleurstellend. Ze missen datgene wat de lezer van het boek als de kern van de zaak is gaan zien of stellen teleur in die zin dat zij niet de loutering, de bevrijding bieden die een slachtoffer, een getuige of een dader – en via hem de lezer – verwacht. De literatuur toont dit door juist de noodzakelijke en volledige opeenvolging van gebeurtenissen aan de lezer voor te schotelen en aan te geven dat deze op de zitting ontbreekt. Dit kan allerlei oorzaken hebben.¹⁰ Een daarvan is dat de rituelen het vertellen van het verhaal overheersen, zoals expliciet gebeurt in *Het Hof van Barmhartigheid*.¹¹ Niet alleen de literatuur, maar ook het dagelijkse nieuws laat zien dat het drama door de zitting eerder voortgezet dan afgerond en verwerkt wordt. De media storten zich op het voelbare ontbreken van de catharsis.

5. HET ONGRIJPBARE DEEL VAN HET PROCES

Het laatste moment vóór het oordeel is aangebroken. De feiten en de standpunten zijn bekend. Dan lopen we aan tegen het gegeven dat het ogenblik waarop de tragediedichter, de detective en de rechter hun publiek kunnen leren hoe je uit de door een fout veroorzaakte onzuiverheid de *state of grace* kunt bereiken, in de rechtspraak bijna ongrijpbaar is. Dit zou twee oorzaken kunnen hebben, die tegelijkertijd kunnen voorkomen en elkaar dan versterken.

9 Emants 1901 en Bordewijk 1938.

10 Voorbeelden: de verschillende wijzen van praten van de rechter en de verdachte (Van Dis 1986); de verteller kan niet zeggen wat er werkelijk gebeurd is ('t Hart 1971 en 1983; Krol 1986); wat op de zitting besproken wordt, is maar een fractie van de genuanceerde werkelijkheid (Lewin 1992); de spanning maakt vertellen onmogelijk (Philips 1950; Beishuizen 2007); als variant op dit laatste de verdachte die alleen maar aan de mogelijke straf denkt (Van Beijnum 1996).

11 Van der Heijden 1996.

De ene is dat de motivering in de rechterlijke uitspraak onvoldoende duidelijkheid biedt over de gevolgde gedachtegang.¹² Deze oorzaak is de belangrijkste als de catharsis samenvalt met de ruimte tussen het sluiten van het onderzoek en het doen van de uitspraak. Hierover hebben Leny en ik geschreven in de epiloog van *Rechtsvinding op veertien terreinen* en ik zal deze oorzaak hier verder laten rusten.¹³

De tweede mogelijke oorzaak ligt in de zitting. De voor de verwerking noodzakelijke eenheid van de *mythos* is doorbroken doordat de behandeling van de zaak ter zitting ritueelgestuurd plaatsvindt. Het drama van de zitting ontleent zijn inhoud aan de standpunten van partijen ten aanzien van de *mythos*. Voor zover nodig worden fragmenten van het verhaal verteld. Slechts in uitzonderingsgevallen komt het voor dat een betrokkene het hele verhaal vertelt op de zitting. Zolang de hoofdlijn van ons civiele proces bepaald wordt door de vragen of het gestelde de vordering kan dragen en of deze toewijsbaar is, en van het strafproces door de vragen of het feit bewezen en de verdachte strafbaar is, komt het verhaal niet als een volledige en logische openvolging van gebeurtenissen naar voren. Ik neem als voorbeeld een eenvoudige civiele casus.

Er is schilderwerk aan een landhuis verricht en de verf op de luiken is gaan bladderen. Er is bijna geen procesaanpak denkbaar waarin de rechter de vraag voorgelegd krijgt: 'Hoe komt het dat de verf is gaan bladderen?' Een ruime vraag *kán* zijn: 'Is het juist dat de schilder zijn werk niet goed gedaan heeft?' Maar even goed kan het proces beperkt zijn tot de vraag: 'Heeft de schilder ten onrechte bij benauwd, vochtig zomerweer geschilderd en is diens gevolgde de verf gaan bladderen?' Voor degene die gewend is logische vragen te stellen naar de oorzaak van gebeurtenissen is dit hoogst onbevredigend. En wat dan te denken van strafzaken? Hoe zou de zaak Lucia de B. verlopen zijn als de aanvankelijke vraag die bij de rechter voorlag, simpelweg was geweest: 'Waaraan zijn de mensen in wier omgeving Lucia de B. zich bevond, overleden?'¹⁴

Het gegeven dat de procestechniek bepaalt of, wanneer en in hoeverre de *mythos* naar voren komt, beperkt de weergave van het verhaal aanzienlijk. Leidt het proces niet tot vertellen, maar beperkt het zich tot checken, dan is de kans dat een toeschouwer werkelijk geraakt wordt, miniem. Tussen de

12 De minimumeis in het arrest *Vredo/Veenhuis*, HR 4 juni 1993, ECLI:NL:HR:1993:ZC0986, NJ 1993, 659 (DWFV), houdt in 'dat elke rechterlijke beslissing tenminste zodanig moet worden gemotiveerd dat zij voldoende inzicht geeft in de daaraan ten grondslag liggende gedachtegang om de beslissing zowel voor partijen als voor derden – in geval van openstaan van hogere voorzieningen: de hogere rechter daaronder begrepen – controleerbaar en aanvaardbaar te maken'.

13 De Groot-van Leeuwen & Den Tonkelaar 2012.

14 Over deze vragen bijvoorbeeld Giard 2013.

toeschouwer en degene die – in het ideale geval – het hele verhaal kent, de rechter, bestaat een informatiekloof. Die vormt een gat tussen het verhaal en de afwikkeling. Werkelijk hardop denkende politie- of voorzieningenrechters willen dat overigens nog wel eens vullen.

6. RECHTSCULTUUR

De vergelijking met processen uit Engelse en Amerikaanse boeken en films dringt zich op. Speelt de vorm van het proces hier een rol? Zou een accusatoir proces – dat zoveel spannender uitgebeeld kan worden – het verhaal beter tot zijn recht laten komen dan een inquisitoir? Het leidt zeker tot spannender zittingen. Spectaculaire, door Britse rechters behandelde misdrijven zijn als *Famous Trials* in een decennialang beroemd gebleven bundel opgenomen. De *trials* leveren spannende verhalen op. De gehele *mythos* van de misdaad lijkt zijn plaats te hebben in het proces. Pleiters zijn meer dan eens de helden in de verhalen in *Famous Trials*. Rechters zelden.

Dit laatste raakt een ander aspect van de zitting als schouwspel. De manier waarop het proces door het publiek beleefd wordt, is mede bepalend voor het beeld dat het krijgt van de rechter. Wie Penny Darbyshires uitvoerige onderzoek naar de Britse rechterlijke macht¹⁵ leest, krijgt niet de indruk dat de beeldvorming bij het publiek in Engeland en Wales – los van incidentele, sterke betrokkenheid bij een zaak van juryleden – positiever is dan bij ons. Een van de aanleidingen voor haar onderzoek is dat: *'The media image of the Judge is negative in the extreme – old, white and male, which is accurate – but also privileged, elitist, insensitive and out-of-touch.'*¹⁶

De Britse en Amerikaanse literatuur en film mogen meer aandacht aan zittingen besteden dan de Nederlandse, ook die zittingen leveren weinig catharsis en verwerking op. Wie Dickens kent, weet dat een proces ook in de Engelse literatuur geen garantie voor het bereiken van *a state of grace* betekent.¹⁷ Herman Wouk beschrijft in zijn jaren veertig-bestseller *The Cane Mutiny* een interessant maar tamelijk tam proces waar de catharsis pas werkelijk bereikt wordt doordat de advocaat van de verdachte zich na de uitspraak vol laat lopen en dan zijn cliënt spetterend de les leest.

Het onbevredigende voor het publiek zou ook hier kunnen zitten in het technische karakter van het proces. Het gaat om het overtuigen, zoals duidelijk naar voren komt in de *Famous Trials*, maar bijvoorbeeld ook in *Twelve Angry Men*. Het levert betogen op zoals we in Nederland in de rechtszaal

¹⁵ Darbyshire 2011.

¹⁶ Darbyshire 2011, p. 42

¹⁷ Dickens beschrijft zeer teleurstellende processen o.a. in *Bleak House* (1853), *Oliver Twist* (1839), *The Pickwick Papers* (1836).

nooit horen en de spanning van een wedstrijd. Maar dat is niet de tot verwerking leidende beleving die de tragediedichter beoogt.

In de directheid ligt het grote verschil met de Nederlandse zitting. Ons strafproces is uitgekleeft sinds het *de auditu*-bewijs werd toegestaan¹⁸ en, doordat de eis dat het zich van uitroeping tot en met uitspraak met zo weinig mogelijk onderbrekingen afspeelde, allang achter ons ligt.¹⁹ Het civiele proces is bij ons van oudsher een uitwisseling van stukken met incidentele en fragmentarische behandelingen ter zitting. Het vonnis is in de eerste plaats gericht op de gelet op wet en jurisprudentie juiste toepassing van de geschreven rechtsregels.²⁰

7. HET ONBEVREDIGDE PUBLIEK EN HET NUT DAARVAN

De *mythos* is slechts indirect in ons proces aanwezig. Het college trekt zich terug voor beraad, de rechter denkt na. Er volgt een uitspraak die erop gericht is te voldoen aan de wet en de jurisprudentie. Daarmee is het geen slecht recht dat tot stand komt, maar blijft de openbaarheid van het proces wel beperkt tot openbaarheid van de rituele handelingen die de wet eist. Het publiek krijgt geen waar voor zijn geld, begrijpt niet en moppert. Ook als het tevreden is over de behandeling door de rechter hoeft dat nog niet tot begrip voor het vonnis te leiden. Johan Fabricius, verslaggever door *De Telegraaf* bij de Baarnse Moordzaak in 1963, die de rechtbank meerdere malen heeft geprezen, vindt het vonnis uiteindelijk niet toereikend, een uiting van machteloosheid.²¹ In redactionelen van het *Utrechts Nieuwsblad*²² en *De Telegraaf*²³ komt de achtergrond van zo'n verzuchting naar voren: de verslaggevers hebben naar sommige feiten moeten raden, de rechtbank heeft de zaak wel intensief en uitputtend behandeld, maar laat het publiek met vragen achter. Vragen over de feiten, Fabricius kon er een boek over schrijven, *Jongensspel*, waarin hij de volledige en logische, zelfs noodzakelijke opeenvolging van gebeurtenissen die tot het misdrijf hebben geleid, trachtte te reconstrueren. De meeste leden van het publiek ervaren die bevrediging niet.

Emoties komen voor in de rechtszaal en hun invloed op het oordeel is onvermijdelijk, schrijft Maria IJzermans in haar proefschrift. De tragedie

18 HR 20 december 1926, NJ 1927, 85. Het ging om: 'Bij gemelde ontmoeting vertelde getuige F. mij, dat zij met ontucht den kost moest verdienen voor verdachte en dat zij, wanneer zij niet genoeg verdiende, slaag van hem kreeg.'

19 Over het verdwijnen van die regel klaagt de Rotterdamse rechter Van Slooten in 1913.

20 De Groot-van Leeuwen & Den Tonkelaar 2012, p. 324.

21 *De Telegraaf*, 12 april 1963 (bij Van de Louw 2011).

22 *Utrechts Nieuwsblad*, 13 april 1963 (bij Van de Louw 2011).

23 *De Telegraaf*, 12 april 1963 (bij Van de Louw 2011).

maakt volgens Aristoteles van emoties gebruik: 'Maar de tragedie is nu eenmaal uitbeelding niet alleen van een complete handeling maar ook van gebeurtenissen die angst en medelijden opwekken; welnu, dit laatste gelukt vooral *dán* wanneer die gebeurtenissen onverwacht én door elkaar veroorzaakt gebeuren. Want het verbazende effect van de gebeurtenissen zal groter zijn wanneer ze blijken samen te hangen dan wanneer ze zich vanzelf, d.w.z. bij toeval voordoen.'²⁴

Moeten rechters het publiek dan drama bieden? De vraag lijkt absurd. Maar de vraag of ze het publiek een juridisch loepzuivere behandeling in een zo kort mogelijke doorlooptijd mogen bieden, is wellicht even absurd. Uit onderzoek blijkt dat, als de informatiekloof zoveel mogelijk wordt weggenomen doordat leken in staat gesteld worden dezelfde informatie te vergaren als de rechter en daardoor mee te gaan in de *mythos* en in de gedachtegang van de rechter, de kans groter is dat de uitspraak van de rechter begrijpelijk en acceptabel is.²⁵ Dan pas verandert het beeld van de rechtspraak. Een zo ruime voorlichting valt echter niet aan een breed publiek te geven.

Er verandert ondertussen wél veel. De getuigen zijn al sedert jaren aan het terugkeren op de strafzitting, de comparitie na antwoord vormt vanaf 2002 het centrale deel van de behandeling van civiele zaken en de bestuursrechter heeft de behandeling ter zitting inmiddels tot een inhoudelijke behandeling gemaakt die gericht is op de oplossing van het eigenlijke geschil. Persrechters doen hun best uitspraken te vertalen voor het publiek dat via de media duidelijk, maar heel, heel snel voorgelicht moet worden. Het hele verhaal, zoals dat verteld kan worden in een roman of in een tragedie, zal het nooit te horen krijgen.

In hoeverre is het wenselijk of noodzakelijk dat het publiek werkelijk meegaat in de rechterlijke beslissing? Moeten we dit onbereikbare doel nastreven of moet de rechter door al dan niet gerechtvaardigde kritiek scherp gehouden worden? Deze vraag doet denken aan het door Leny zo graag in werkgroepen naar voren gebrachte belang van het bestaan van querulanten: ze houden je scherp en eens heeft er eentje gelijk. Die kans moeten we niet willen missen door meer instemmende reacties op de rechterlijke uitspraken te genereren met het risico dat het brede publiek, nu wellicht overdreven kritisch, kritiekloos meeloopt, ook in tunnels en valkuilen.

24 Aristoteles 2012, 52a1, p. 46.

25 Wagenaar 2008.

8. SLOTOPMERKING

Tot slot terug naar Miss Marple,²⁶ in *Sleeping Murder*. Een in een pocketuitgave hiervan opgenomen, wervende tekst uit *The New York Times Book Review* geeft aan dat de schrijfster moord als *a violation* zag, Audens grove schending van de natuurlijke orde. Ook in *Sleeping Murder* wordt die orde hersteld: raadsels rond een huis waarin iemand als klein kind gewoond heeft en dat dus voor haar een veilige plek zou moeten zijn, worden opgelost. '*And the house is fond of us*', luidt het slot dan, '*We can go back if we like...*' De lezer die weet dat dit het laatste boek is waarin Miss Marple optreedt,²⁷ kan zich afvragen of het pensioen dan niet een ultieme *state of grace* meebrengt. Laten we dat hopen.

LITERATUUR

- Aristoteles (2012) *Poëtica*, vertaald en ingeleid door N. van der Ben & J.M. Bremer, Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Genneep.
- Auden, W.H. (1948) 'The guilty vicarage', *Harper's Magazine*, mei.
- Beijnum, K. van (1996) *Over het IJ. Hét boek van de brievenbusmoord*, 2e druk, Amsterdam: Uitgeverijen Singel 262.
- Beishuizen, T. (2007) *Dood door schuld*, Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Bordewijk, F. (1938) *Karakter*, Amsterdam: Nijgh en van Ditmar.
- Christie, A. (1964) *A Caribbean Mystery*, London: Collins.
- Christie, A. (1975) *Curtain*, London: Collins.
- Christie, A. (1934) *Murder on the Orient Express*, London: Collins.
- Christie, A. (1976) *Sleeping Murder*, New York: Bantam Books.
- Darbyshire, P. (2011) *Sitting in Judgment. The Working Lives of Judges*, Oxford and Portland, Oregon: Hart publishing.
- Dickens, Ch. (1836) *The Posthumous Papers of the Pickwick Club*, London: Oxford University Press.
- Dickens, Ch. (1839) *Oliver Twist*, London: Chapman and Hall.
- Dickens, Ch. (1853) *Bleak House*, London: Chapman and Hall.
- Dine, S.S. van (Willard Huntington Wright) (1928) 'Twenty Rules for Writing Detective Stories', *American Magazine*, september.
- Dis, A. van (1986) 'Beet, in: Adriaan van Dis, *Casablanca. Schetsen en verhalen*.
- Emants, M. (1901) *Inwijding. Haags leven*, Amsterdam
- Eykman, C.J.B. (z.j.) *Drie Griekse tragedies*, Amsterdam: Meulenhoff pocket.

26 Terug naar een donderdagmorgengesprek in 2009 of '10, bij de voorbereiding van Den Tonkelaar 2011.

27 Het is op verzoek van de schrijfster postuum uitgegeven, net als het laatste verhaal over Hercule Poirot, *Curtain*.

- Fabricius, J. (1963) *Jongensspel*, Den Haag: Leopold.
- Galsworthy, J. (1929) *A Modern Comedy* (The Silver Spoon), Londen: Heinemann.
- Giard, R.W.M. (2013) 'Waarheidsvinding', *Trema* 2013-3, p. 89 e.v.
- Groot-van Leeuwen, L.E. de & J.D.A. den Tonkelaar (2012) 'Epiloog: Een rode draad. Zwarte gaten in de motivering', in: L.E. de Groot-van Leeuwen & J.D.A. den Tonkelaar (red.), *Rechtsvinding op veertien terreinen*, Deventer: Kluwer, p. 319 e.v.
- Hart, M. 't (Martin Hart) (1971) *Ik had een wapenbroeder*, Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Hart, M. 't (1983) *De kroongetuige*, Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Heijden, A.F.Th. van der (1996) *Het hof van Barmhartigheid* (De tandeloze tijd 3, eerste boek), Amsterdam: Querido.
- Horatius (1990) *Ars Poetica*, vertaald en toegelicht door P.H. Schrijvers, Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep.
- IJzermans, M.G. (2011) *De overtuigingskracht van emoties bij het rechterlijk oordeel. Een theoretisch onderzoek*, proefschrift Tilburg, Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Hodge, H. & J.H. Hodge (eds) (1984) *Famous Trials*, selected and introduced by John Mortimer, Harmondsworth: Penguin Books.
- Knox, R.A. (1929) 'The Ten Rules of Detective Fiction' (bekend als 'Knox's Decalogue'), voorwoord bij R.A. Knox (ed.), *The best detective stories of 1928-1929*, London: Faber and Faber.
- Krol, G. (1986) *Maurits en de feiten*, Amsterdam: Querido.
- Lewin, L. (1992) *Een hart van prikkeldraad*, Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar.
- Louw, J.M.P.M. van de (2011) *Media berichten, rechters berechten. Een studie naar de berichtgeving in de Nederlandse kranten ten aanzien van de Nederlandse strafrechtspleging en wat dit betekent voor de opstelling van de rechter tijdens de behandeling van de zaak*, afstudeerscriptie, Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Malsch, M. (2013) 'De afstand tussen burger en rechter', *Recht der Werkelijkheid* (34) 2, p. 6 e.v.
- Philips, M. (1950) *De zaak Beukenoot*, Boekenweekgeschenk, Amsterdam: Vereniging ter bevordering van de belangen des boekhandels.
- Rose, R. (1954) *Twelve angry men*, televisiedrama, bewerkt voor toneel in 1955 en in 1957 verfilmd als *12 angry men* door Sidney Lumet.
- Schlimmer, J.G. & Z.C. de Boer (1890) *Woordenboek der Grieksche en Romeinsche Oudheid*, Haarlem: De Erven F. Bohn.
- Slooten Azn., G. van (1913) 'Traag recht', *Themis*, p. 218 e.v.
- Sophocles (1947) *The Seven Plays in English Verse by Lewis Campbell*, Oxford: Oxford University Press.
- Tonkelaar, J.D.A. den (2011) 'Benjamin Jacques (Ben) Asscher (1928-1998)', in: Maarten W. van Boven & Paul Brood (red.), *Tweehonderd jaar rechters*, Hilversum: Verloren, p. 343 e.v.

- Tonkelaar, J.D.A. den (2013) 'Jongens van een ons en een half pond. Literatuur over rechtszittingen in Nederland tussen 1811 en 2011', *Trema* 7, p. 226 e.v.
- Tonkelaar, J.D.A. den (2014) 'De detective en de rechter', *Trema* 4, p. 113 e.v.
- Wagenaar, W.A. (2008) *Strafrechtelijke oordelen van rechters en leken. Bewijsbeslissingen, straffen en hun argumentatie*, Research Memoranda nr. 2, jaargang 4, Den Haag: Raad voor de rechtspraak.
- Wouk, H. (1951) *The 'Caine' Mutiny*, London: Cape.